

HAGYOMÁNY

Emlékezés egy tudós tanárra, Sípos Pálra

A „Bodrogparti Athén”-ként emlegetett város adott otthont annak a Kollégiumnak, amely a magyar művelődéstörténetben meghatározó szerepet töltött be. Sárospatakot hazánkban és hazánk határain kívül is ismerik és ragaszkodással, szeretettel veszik körül. Történelmi múltja és földrajzi fekvése egyaránt kiváltságossá teszi. Igazán híressé és kiemelkedővé mégis iskolája, kollégiuma tette.

Innen való a magyar oktatás első emléke Szalkai László kézzel írott latin nyelvű iskoláskönyve, amely Sárospatak reformáció előtti iskolájának létéről tanúskodik. Méltán tekinthetjük ezt, a több száz éve alapított kollégium elődjének. Itt dolgozott az oktatás megújításáért a kiváló pedagógus, Comenius. Itt tanítottak hazánkban először kísérlettel fizikát. Itt jelent meg a kor hazai természetfilozófiai irodalmának legfőbb alkotása, amely a legrégebb magyar fizikakönyv. Itt szálltak először síkra a magyar nyelven folyó oktatásért, amelynek eredménye a XVIII. század végétől érezte hatását. Az oktatás objektív feltételeit megteremtve az iskola nyomdájával, s korán nemzeti nyelvűvé lett tankönyvkiadásával, messzi vidékekre sugározta a tudományt.

Míndezek alapvetően meghatározták a Pataki Kollégium szerepét a magyar iskolatörténetben, amely a matematika oktatásának, tanításának terén is felemelően nagy múltra tekint vissza. A kollégium híres professzorai közül kiemelkedett *Sípos Pál*, aki nemcsak tanár volt, hanem korának egyik legnagyobb matematikusa. Ő volt az első magyar matematikus, a ki-nek munkáját külföldön is elismerték és aranyéremmel tüntették ki. Több nyelven beszélő művelt egyéniség volt, aki a versírásban is jeleskedett. Szoros barátság fűzte Kazinczy Ferrenchez, aki őt a ritka lángészt, bölcsészt, latin költőt, kitűnő egyházi szónokként is nagyra értékelte.

Sípos Pál 1759. október 16-án született Nagyenyeden. A református családból származó ifjú tanulmányait a híres Bethlen Kollégiumban végezte. Matematikára, filozófiára az ottani legkiválóbb tanárok egyike, Kováts József tanította, aki külföldi egyetemeken szerzett ismeretekkel gyarapította tudását. Tanára rendkívül nagy hatással volt egyéniségének és egész pályafutásának alakulására. Nagyon tehetséges volt mint diák, így a tehetősebb szülők gyermekeik mellé házi tanítónak alkalmazták. Néhány évi nevelősködés után, 1783-ban, mint kinevezett rektort a szászvárosi iskola irányításával bízták meg, négy éven át látta el rektori feladatát. Ezt követően, volt tanárának ajánlására Szirákra került, ahol a matematikában járatos Teleki József gróf fiát tanította. A család lelkes könyvgyűjtő volt, így Síposnak lehetősége nyílt a sziráki Teleki kastély könyvtárában megismerkedni a legújabb tudományos könyvekkel. Pályafutásának jelentős állomása volt Szirák, ugyanis itt fogalmazta meg első matematikai tanulmányát a kúpszeletekről. Csaknem négy évi nevelői munka után pártfogóinak anyagi támogatásával 1791-ben külföldi tanulmányútra indult. A frankfurti egyetem teológiai fakultásának lett hallgatója, megfordult Göttingenben is, ahol KÄSTNER előadásait hallgatta, aki később GAUSSNAK és Bólyai Farkasnak is a matematikatanára lett. Külföldi tanulmányai alatt több értekezést írt, amelyek közül a matematikai tárgyuakat volt tanítványának ifj. Teleki József grófnak ajánlotta.

Tanulmányi útjának befejezése után ismét nevelői munkát vállalt – ezúttal Bécsben –, Teleki Sámuel kancellár fiának tanítását. Ez idő alatt érte az az elismerés, hogy a Berlini Akadémia 1795-ben aranyéremmel jutalmazta azért a főértekezéséért, amely a volt tanítványának ajánlott latin nyelvű kéziratból fejlődött ki. Ezen nagyszerű munka a *Beschreibung und Anwendung eines mathematischen Instruments für die Mechaniker, Zur unmittelbaren Vergleichung der Circulbogen* a következő évben nyomtatásban is megjelent. Ezzel a munkájával, amely egy matematikai eszköz leírása és felhasználása a körív hosszának megállapítására, bekerült a magyarországi körnéyszögesítő és szögharmadolók széles táborába.

Matematikai munkái közé tartozik még egy trigonometrikus táblázat elkészítése is. E téren elért eredményeit 20 oldalas nyomtatott értekezése a SPECIMEN és egy Kazinczy Ferencnek ajánlott rövid tanulmánya a BERICHTIGUNG tárgyalja. E táblázat kifejezetten csillagászati célokra készült és a munkára a bécsi obszervatórium igazgatója kérte fel Sípost. A táblázat beosztás tekintetében egyedülálló az irodalomban. Alapgondolata a trigonometrikus függvények logaritmusát az egyszerű logaritmus értékéből számítani 10 tizedes jegyre, a szóg nagysága szerint változó táblázatosan megadott számérték segítségével. Nevezetessége, hogy a negyedkör tizesrendszerű szögbeosztása először ezen a táblán található, alig pár évvel az első külföldiek után.

A több évig tartó bécsi nevelőmunkát követően ismét a szászvárosi kollégiumba került. Hét évi szászvárosi rektorság után szólította a sors Sárospatakra. Vay József egyházkerületi és kollégiumi főgondnok ekképp ajánlja a Pataki Kollégiumba: „A Pataki Oskolában üres-ségben jött Mathematica Cathedrara egy olly személyt ajánlok, ki bizonyosan a' két Hazában, sőt bizonyosan hiszen az Austriai Monarchiában ezen tudományban első Ember, ki a Berlińi Tudós Társaságtól valamelly a Mathesisből kitett kérdésre készített Munkájáért még iffjú korában praemiumot nyert, s' kit nem tsak mint Nagy Litteratort, szép Peotát jó oskolai Ember, a' társalkodásra nézve szelíd jó lelkű embert, mind nagyon személyes esmeretemből ajánlok.”

Bár, Sípos Pál csak öt évet töltött Sárospatakon, ittléte mégis maradandó hatást gyakorolt az iskola fejlődésére. A főiskola egyik legeredményesebben működő tanáraként írta be nevét a magyar oktatásügy történetébe. Sárospataki tartózkodása idején több kéziratot tervezetben fejtette ki a matematikatanítás megjavítását célzó tantervi és módszerbeli elgondolásait. Előterjesztéseiben fő szempont volt, hogy az iskolai oktatás inkább kevesebb matematikai anyagot öleljen fel, de az részletesen és teljes szigorúsággal kerüljön feldolgozásra. Sípos tervezete képezte az 1810-ben kiadott Sárospataki tanterv matematikai részének gerincét, amely a pedagógiatörténet szerint igen sikeres és lényegében azt az anyagot foglalja magába, amit a XIX. század utolsó évtizedeinek gimnáziumi tananyaga.

Sípos tanári tevékenysége és matematikai munkássága mellett őszinte barátja és levelezőtársa volt Kazinczynak. A széphalmi költő hatására az irodalom és a filozófia felé fordult. Filozófiai munkáiban Kant és Fichte eszméit terjesztette, irodalmi vonatkozásban több sikeres költeményt írt. Kapcsolatuk emlékére Kazinczyval élete végéig folytatott levelezései őrzik. A pataki rektorság után részben anyagi okok miatt, részben pedig a nyugalmasabb élet reményében elhagyta a tanári pályát. A tanári fizetés kevesebb volt, mint egy közepes lelkesí jövedelem. Amellett a főiskola 1810 novemberéig a tanárok illetményében 1170 rhénusi forinttal, 17 köből búzával, 25 köből gabonával és 17 hordó borral maradt hátralékban. Így 1810-ben a sárospataki tanszéket felcserélte a tordosi (Szászváros közelében) református egyházközség nyugalmasabb és jobban jövedelmező parókiájával. Innen adományozta a pataki kollégiumnak a berlini Tudományos Akadémiától kapott aranyérmét. Korának egyik legmélyebb tudású és legsokoldalúbb magyarja 1816. szeptember 15-én halt meg egy járványos betegségben. Ő volt az egyetlen olyan matematikus, aki nem volt tagja a berlini Akadémiának és mégis kiadták a művét. Pályázat nélkül nyert el egy olyan kitüntetést, amelyre nincs példa az Akadémia történetében.

Szücsné dr. Csiszár Magdolna

Irodalom

Jelitai József: Sípos Pál élete és matematikai munkássága Bp.: 1932. – *Szénássy Barna:* A magyarországi matematika története. Akadémia Kiadó, Bp. 1970. – *Szily Kálmán:* Egy múlt századi köregyenesítőnk. Műgyógyemeli Lapok 2.k. 1877. – A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Levéltár 1796. XXXI. 11.940/103.